

ניצן (מישלר), מנחם ("מנדל")

בן דויד ורבקה. נולד ביום י' במרחשון תרצ"ז (26.10.1936) בבוקרשט, בירת רומניה. ילדותו עברה עליו בעיר-מולדתו, שם התחיל את לימודיו והצטיין כתלמיד. בשנת 1950 עלתה המשפחה לארץ ופה למד בבית-הספר היסודי על-שם וייצמן בנהריה. אחרי לימודיו עבר בחינות-כניסה לעתודה האקדמית והמשיך בלימודים בטכניון העברי בחיפה. באוגוסט 1955 גויס לצה"ל, אך בינתיים פרצה מערכת סיני אשר בה השתתף כמפקד-טנק. כתום המלחמה חזר ללימודים בהירשמו לאוניברסיטה העברית בירושלים לפקולטה למדעי-הטבע בחוגים: זיאלוגיה וכימיה. הוא גם התחיל את עבודתו לתואר דוקטור בביר-כימיה. עבד כאסיסטנט לפרופסור שולוב במחלקה לאנטימולוגיה וכמורה לביולוגיה וכימיה בחוות הנוער הציוני בירושלים. זמן קצר בילה בהשתלמות באוניברסיטה במילנו שבאיטליה, אשר אליה נשלח. הקדיש את כל חייו לאשתו ויחד עם הילדים שנולדו לו בשנים האחרונות, ידעו אושר. בעבודותיו המדעיות העמיק לתכנן ולבצע כי יסודי היה בכל אלה. בשעות-הפנאי היה אוהב לסייר עם החברה להגנת הטבע שעם חבריה נמנה, לאסוף בולים, לצלם על ימין ועל שמאל. התעניין בתחום הדרמה, כן אהב לשחק טניס. היה חבר גם באיגוד האסטרונומים החובבים. מזמן לזמן היה יוצא לשירות-מילואים ובשירות זה נמצא גם בפרוץ מלחמת ששת הימים, אשר בה נפל בקרב שנערך בירושלים ביום השני למלחמה, הוא כ"ז באייר תשכ"ז (6.6.1967). הניח אשה, בן ובת; לבת טרם מלאה שנה בנפול אביה. הובא למנוחת-עולמים בבית-הקברות הצבאי שעל הר-הרצל בירושלים. כמה עמודים הוקדשו לו בחוברת שהופיעה מטעם עיריית נהריה לזכר הבנים שנפלו במערכה. שמו וזכרו הועלו בחוברת "ארבעה לא שבו", שהוציאו עובדי חוות הנוער הציוני על-שם ישראל גולדשטיין לזכר ארבעה שלא חזרו מן המערכה — ומנחם ביניהם. בספר "מאירות גברו" של מפקדת הצנחנים הוקדש עמוד לתולדותיו ולתיאור קרבו האחרון. כן הוקדשו לו כמה עמודים בספר "נזכור", שבהוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים והסתדרות הסטודנטים שבה, בעריכת יהודה האזרחי.

מנחם ניצן

"אבא שלי גיבור, אבל אנשים רעים עשו לו פצע", חוזר אייל בן השלוש על סיפור עצוב. "הוא היה גיבור, ועכשיו הוא חולה ועייף, ישן כל הזמן, לא יבוא אלי. אבל, אבא שלי, העיניים שלו בשמים, רואות ואוהבות אותנו כל הזמן. אבא שלי... נכון, שאף פעם אין חושך בשמים?

שעת צהריים. במרפסת הסגורה של דירתה בשכונה הירושלמית רוכנת עדה, אלמנתו של חייל, לעבר איריס פעוטתה בת השנה. כפית אחר כפית נתחבת ארוחת הצהריים לפי הקטנה. אייל יושב ליד השולחן. הוא כבר גדול, וסועד היום בחברת אברהם בן-הדוד, אוכל ומשוחח. לפתע נמלך בדעתו, אינו ממתין יותר לתשובות לשאלותיו, נשמט מן הכסא ומטפס בזריזות על משוכת המתכת הגודרת את פינת האוכל. אמא עדה מרגישה ואצה לקראתו, שובב שכזה. אך אי-אפשר להיפנות אליו עכשיו, כי איריס פורצת בבכי. מה טוב שאברם נמצא. כאן היום ויכול לעזור. עוד רגע, וכולם רגועים. כעת דומה כי חיוך רפה מרצד על שפתי האם: החיים העזים מן הכאב ממשיכים לזרום בבית ניצן. כך היה רוצה זאת מנחם.

★

כאשר עלתה משפחתו לישראל, היה מנחם ניצן (טישלר) כבר בן ארבע-עשרה, לאחר סיום ביה"ס העממי בעיירה הרומנית הקטנה, ולאחר כמה שנות פעילות כפיוניר בתנועה הנוער הקומוניסטית במקום. קשה לשער מה הביא את ההורים לכך שיעזבו את ארצם ויעלו עם בנם ובתם למדינה שאקלימה, שפתה, תרבותה, ובעיקר — המשטר בה, זרים ושונים כל-כך. אבל בגיל ארבע-עשרה מסתגלים לעובדות חיים חדשות בלי הרהורים יתרים. במעברת נהריה אין תנאי החיים זוהרים ביותר. תחילה משכנים את המשפחה הקטנה באוהל, אחר-כך בפחון, ורק כעבור כמה שנים

מצליח האב לרכוש דירה של ממש בשיכון הממשלתי. בגיל ארבע-עשרה מצטרפים לכתה ז', יושבים בחברת נערים ונערות קטנים ממך, השעורים מתנהלים בשפה מוזרה וקשה — בעברית. מנחם מבין שצריך להתאמץ. תוך זמן קצר הוא משתלט על השפה החדשה, ומוכיח למוריו שאין עוד צורך לשבץ אותו בכתה אחת עם צעירים ממנו. 'מקפצים' אותו, איפוא, כתה אחת. כעבור זמן-מה מתברר שזה לא הספיק: ו'מקפצים' אותו, איפוא, כתה נוספת, והוא נמצא שוב בחברת בני-גילו.

בבית-הספר התיכוני בנהריה מגמה אחת בלבד: מגמה הומאנית, אבל מנחם הוא ריאליסט בטבעו. בדלית ברירה הוא מתמחה בלימודים הור-מאניים, ולמרבה הפלא — מצטיין. השכלתו של אבא תורנית בעיקרה. אבא ואמא לא זכו לרכוש השכלה רחבה, אבל הם מזכים בה את בנם. אבא ואמא זוכרים עדיין את המחמאות שקיבלו מהמורים הגויים ברו-מניה. שכר הלימוד גבוה, אך אפשר לותר על כמה קטנות. מסתדרים — ובלבד שילמד הבן. המשפחה הנהרינית שמחה: "הבחור שלנו מתפתח היטב...".

בגיל שמונה-עשרה הוא עומד בבחינות הבגרות ומתגייס לצבא. שנתיים-וחצי בחיל השריון ומנחם, סמל ראשון, מסיים בסוף השרות קורס מפקדי טנקים. לפני השחרור פורצת מלחמת סיני. טבילת-אש ראשונה. כעבור כמה שנים עתיד מנחם לספר לעדה, איך התקלקל הטנק שלו בלב המדבר: "בשעות ההסתערות הייתי דרוך. כל חושי היו דרוכים לקרב, לא היה לי פנאי לתת לעצמי דין-וחשבון על מה שאני עושה. לא היה לי פנאי לחשוב, לפחד. אך כשנעצר הטנק לאחר הקרב בלב המדבר וחיכינו לטנק החילוץ, יכולתי לחשוב. הסתכלתי סביבי ולא ראיתי אלא דיונות-חול, קילומטרים של חול. לפתע הרגשתי מהי בדידות, ומהו, בעצם, פחד".

אחרי השרות — לאוניברסיטה. תחילה לא מניחים לבוגר המגמה ההומאנית ללמוד ביוכימיה, אבל מנחם עובר קורס הכנה, מוכיח את עצמו, ובסופו של דבר זוכה במילגות רבות. בירושלים הוא פוגש את עדה, מכרה ותיקה מנהריה. עדה מסיימת את הסמינר למורים והם מחליטים להתחתן. אין טעם לחכות עד שמנחם יגמור את לימודיו. הרי מנחם מתכוון ללמוד כל חייו. הם יוכלו להתבסס באופן כלכלי אחר-כך. בשנותיו האחרונות התנהלו חייו של מנחם בשלוש רשויות: האוני-ברסיטה, בית-הספר שליד חוות הנוער הציוני, וביתו בשכונה הירושלמית. באוניברסיטה הכשיר את עצמו לקריירה של מדען, בבית-הספר — הורה וחינך; אך רשות אחרונה יקרה היתה לו מכל — הבית.

מנחם ידע לחלק את עולמו עם זולתו. אחרי מותו יכולה עדה לתאר בפרוטרוט לא רק את אישיותו עשירת-הערכים והמסועפת, אלא גם את מיכלול העיסוקים הרבגוניים שהרכיבו את סדר יומו, את 'קטנות היומ-יום' שהעסיקוהו והיו לו לצורת חיים, את שאיפותיו ולבטיו. מנחם ביסס והעמיק את חייו בביתו. ושתי הרשויות האחרות — האוניברסיטה ובית-הספר — כפופות היו לחיי-הבית. בגיל צעיר הצליח להתבסס כעובד-

מחקר, באוניברסיטה, והיה גאה על כך ביותר. עס-זאת, מעולם לא הניח לקריירת-המדען שלו שתפגום בחיי-הבית, באושרם של עדה והילדים. פעם, כשסדרת נסויים ממושכת וארוכה עלולה היתה לקפח את אחת התוכניות שהיו קשורות בחיי המשפחה והבית, סרב מנחם להתמסר לה, למרות שעבודה מדעית זו עשויה היתה לקדם אותו לקראת השג מדעי אישי חשוב. לעומת זאת נהג לספר בבית על כל התקדמות בעבודתו. שמחת ההתקדמות לא היתה שלמה כל עוד לא חילק אותה עם הרעיה. עדה מספרת שהביא גם כמה פעמים בעלי-חיים ארסיים הביתה וניסה לעניין בהם את אייל, כאילו, רצה לחלק את עולמו האקדמי גם עם הפעוט... עשרות-עשרות ספרים מיותמים בתחום הזואולוגיה והביו-כימיה של ארסים, שמדפיהם נתגבהו כדי תפיסת קיר שלם, ממחישים היטב כיצד חפפה רשות הבית לרשות העבודה באוניברסיטה. מבחינה זו היוו חיי הוכחה ניצחת לכך, שיכול אדם להתמסר לקריירה שלו ולמש-פחה שלו בעת ובעונה אחת, מבלי ששתי הרשויות המנוגדות לכאורה תפ-רענה לו לחיות חיים הרמוניים.

אצל מדענים צעירים רבים תופסת העבודה המדעית הספציפית את מלוא תשומת-הלב והזמן. מנחם, שלא הניח לקריירה שלו שתרחיק אותו מביתו, לא הניח לה שתרחיק אותו מתחומי התענינות אחרים. במשך שנים השתתף בחוגים דראמטיים, בסיורי החברה להגנת הטבע; היה מעין אסטרונם חובב, ובילה שעות בהתבוננות ביצירות אמנות. לאוסף הבולים אשר טיפח והגדיל מילדותו לא הניח גם לאחר שהיה אב לילדים. הוא הירבה לקרוא ספרות יפה, והיה בולע סיפורי מדע דמיוני. האהוב בתחביביו היה הצילום. מאות רבות של תצלומים הניח אחריו בסדר קפדני במגרה גדולה: נופים ואנשים, זכרי חוויות וצילומים של אקראי, ובעיקר צילומי-בית. עדה, אייל ואיריס בעשרות סיטואציות שכיחות — צלם אוהב מנציח את מקור אושרו. שעות רבות הוקדשו גם לשיפוץ הבית ולשכלולו. את ארון הקיר הגדול בנה במורידיו.

איש חברה היה, אבל נרתע מחיי חברה פורמליים ומסיבות הדורות למדי. בקלות היו דברים קולחים מפיו, אבל בקלות רבה ממנה היה מקשיב. גם פגישות חברתיות העדיף לקיים בביתו, ובהזדמנויות אלה היה מארח את ידידי הבית במסירות ובעניין.

בשנים הראשונות ללימודיו באוניברסיטה שכר לעצמו חדר קטנטן באחד מפרברי העיר. הוא אהב את הפרטיות וחשש שחיים במשותף עם חבר נוסף בחדר מרווח יותר ישיחו אותו מלימודיו. בשנים אלה, לפני הקשר עם עדה, הקדיש ללימודיו את מלוא מרצו וזמנו. הוא השתלם בביוכימיה ובזואולוגיה, ועבודת המוסמך שלו הוקדשה לארס של העקרב הצהוב המצוי. עבודה זו גם הודפסה בעתון מדעי לועזי מרכזי בשטח המקצוע, ואחריה באו פרסומים אחרים בעתונים מקצועיים שונים. לא אחת נשאר במעבדתו שבבנין טרה-סנטה עד חצות: עוקב, רושם, ובודק, וחוזר ובודק, נסוי מדעי מתחום עבודתו. מעולם לא העלה שורה על הנייר,

כל עוד לא היה בטוח, מעל לכל צל של ספק, בתוצאות הנסויים. במסגרת המחלקה שלו עומדים עתה חיבוריו להיקבץ ולהתפרסם.

על מנחם כמורה לכימיה ולביולוגיה בחוות הנוער הציוני אומר אחד הבוגרים: "שמע, ניצן (תמיד קראנו לו ניצן, ולא המורה), היה, פשוט, במלה אחת, הרבה יותר ממורה. הוא היה אחד מהחבריא". מפקח בית-הספר העיר פעם כי שיעוריו הם 'מדעיים מדי'. "אבל אצלו למדנו והבנו הכל", מעירים הבחורים.

מנחם העריך ביותר את ההישג הלימודי, ונהנה להיווכח שתלמידים מצליחים בבחינות חיצוניות. עם זאת חשש תמיד שההתמחות בצד העיוני של הלמידה עלולה לקפח את החינוך החברתי-הרגשי. "להרבה מן הנ-ערים האלה אין הורים", סיכם פעם בפני עדה, "אנחנו צריכים לשמש להם מעין דיוקן אב. צריך ללמד אותם היטב, אבל צריך יותר לתת להם חום והבנה".

בימי רביעי אחרי הצהרים הנהיג שתלמידיו יכולים לשבת אתו ולשוחח אתו על כל מה שמעיק על לבם — לאו דוקא בתחום הלימודים. פעם הקדיש ימים שלמים של התרוצצויות והפעלת קשרים בתוך ירושלים בנסיון למצוא קורס השתלמות מתאים לאחת התלמידות שגילתה כשרון ניכר בציור.

כמה ימים לאחר העדרו מהאוניברסיטה, מבית-הספר בחווה ומהבית הופיע בחווה בקומאנדקאר לראות את החבריא. וכך במדי שריונאי זוכ-רים תלמידים את פגישתם האחרונה אתו. מפקד הטנק חזר ליחידה שלו, המדינה זקוקה לו ולחבריו.

★

שבועיים אחרי האסון בהסתערות על שייח'ג'ראח נכנסה עדה אל הסנדלר שליד קולנוע 'עדן' בירושלים.

"מה שלום בעלך, גברת?"

שתיקה קשה. הסנדלר הקשיש מבין לפתע. כאב ותדהמה פורצים מהעיניים.

"אבל למה, למה?" אמר הסנדלר. "הרי היה לו פה מתוק, גברת. פה מתוק כזה. תמיד נתן לך להרגיש בלב שאתה שונה הרבה, והוא פחות".

★

אכן, לעולם לא ישכח זכר מנחם ניצן מלב בני משפחתו, עמיתיו, רעיו ומלב האדם הפשוט ברחוב שעמו בא במגע חם וערני במשך שנות חייו הקצרות והמסועפות.